

VU Research Portal

Extatische beleving en heilige rust: de Pinkstericoon en Nolde

Stoker, W.

published in
Christelijk Weekblad
2013

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Stoker, W. (2013). Extatische beleving en heilige rust: de Pinkstericoon en Nolde. *Christelijk Weekblad*, 9.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:
vuresearchportal.ub@vu.nl

Twee verbeeldingen van het Pinksterfeest

Extatische beleving en heilige rust

Het Pinksterfeest is op heel uiteenlopende manier afgebeeld in de kunstgeschiedenis. Wessel Stoker vergelijkt de icoon van Pinksteren met een schilderij van Emil Nolde. Nolde verbeeldt het moment, de icoon betreft de hele wereldgeschiedenis erin.

Kijken we naar het schilderij Pinksteren (1909) van de Duitse schilder Emil Nolde (1867-1956), dan zien we Petrus en de andere apostelen bijeen op Pinkstermorgen. 'Plotseling klonk er uit de hemel een geluid als van een hevige windvlaag, dat het huis waar ze zich bevonden geheel vulde.'

De gelaatsuitdrukking op de ruwe visserskoppen is extatisch door het moment van de vervulling met de heilige Geest. Behalve de roodpaarse vlammen boven hun hoofden, getuigen wijdopengesperde ogen met groene of paarse pupillen van het plotselinge gebeuren.

Dit pinkstergebeuren wordt expressief getoond door de felle kleuren in tonen en tinten van geel, groen, rood, rood-paars en blauw. Twee apostelen houden elkaar vast. Waarom? Zoeken ze steun bij elkaar om gezamenlijk het gebeuren te ondergaan of is het een uiting van eensgezindheid?

Heel anders toont de oosters-orthodoxe icoon wat er gebeurt met Pinksteren. Het is als een statieportret van de kerk. We zien twaalf apostelen in een langwerpige halve cirkel in twee groepen van zes tegenover elkaar zittend met Petrus en Paulus aan het hoofd. Behalve de tongen van vuur boven in het midden van de icoon, is er niets te merken van turbulentie.

De apostelen, symbool van de kerk van Christus, twaalf in getal zoals destijds de twaalf stammen van Israël, zitten in een geheiligde rust naast elkaar, sommigen met een boekrol in de hand; enkelen keren zich naar hun buurman. Men zit rond een donkere ruimte, waarin een man in koningskleren met open handen twaalf schriftrollen toont. Hij symboliseert de kosmos die om verlossing roept. Bij het helse zwart, denke men aan de lofzang van Zacharias die bij de geboorte van Johannes de Doper zong over het verschijnen van Christus 'aan allen die leven in duisternis en verkeren in de schaduw van de dood' (Luc. 1: 78v.).

Ondergeschikt

Vanwaar deze heel verschillende duiding van het pinkstergebeuren op Noldes schilderij en de icoon? In de Oosterse kerk wordt op pinksterzondag het feest van de heilige drieëenheid gevierd. Dan staat de icoon van de triniteit centraal, zo bekend door de briljante verbeelding van Andrej Rublev (rond 1415). De maandag erna is de dag van de Heilige Geest met de icoon van de nederdaling van de Geest. De inzet bij de drieëenheid verklaart deels het verschil tussen de icoon en schilderij van Nolde over Pinksteren.

De oude kerkvader Gregorius van Nazianzus benadrukte dat de Geest niet ondergeschikt is aan de Zoon. Hij is niet een functie van het Woord, maar een tweede trooster

(paracleet). Pinksteren is daarom niet eenvoudig een voortzetting van de incarnatie. Het is de tweede handeling van de Vader: eerst zond hij de Zoon, nu de Geest.

Pinksteren is de doop van de kerk met de Geest zoals Christus destijds in de Jordaan met de Geest werd gedoopt. De icoon van de nederdaling van de Geest toont de handeling van de drieëne God aan de kerk en de wereld. De Geest is nu blijvend aanwezig in de kerk en in de wereld. Daarom stralen de twaalf apostelen een heilige rust uit en tonen onderlinge eenheid als afspiegeling van de drieëenheid.

Meemaken

Het verschil in verbeelding tussen het schilderij van Nolde en de icoon zie ik als het leggen van een verschillend accent op het pinkstergebeuren. De icoon benadrukt de theologische betekenis van Pinksteren: in één beeld wordt de hele kerk- en wereldgeschiedenis getoond als tijd van de Geest tot het einde der tijden.

Nolde haalt het gebeuren naar de kijker toe door de originele compositie van het schilderij. De ruwe koppen van de apostelen vullen het hele doek doordat voorgrond, middenveld en achtergrond van het traditionele schilderij ontbreken. Het effect is dat we er met onze neus bovenop staan alsof wij het allemaal direct meemaken. Dat effect wordt versterkt door het kleurgebruik. Het geel duidt op het licht, het paars-rood en het rood wijzen op de vurtongen, het blauw benadrukt het religieuze karakter van het gebeuren en het groen in verschillende tonen dempt enigszins het extatische van het moment.

In de oosters-orthodoxe traditie is het tijdperk van de Geest nauw verbonden met Christus. Op de pinkstericoon zie je tussen Petrus en Paulus een lege plaats voor Christus als het hoofd van de kerk. In het Westen heeft men vanaf Joachim van Fiore (1130-1202) gespeculeerd over de inhoud van het tijdperk van de Geest. Doorgaans maakt men dit teveel los van Christus waardoor de Geest overal kan heengaan. Bij G.E. Lessing, Kandinsky en de hedendaagse Italiaanse postmoderne filosoof Vattimo krijgt het tijdperk van de Geest een heel verschillende en vaak eigenzinnige inhoud als iets nieuws.

Het goed recht van het spreken over het tijdperk van de Geest door de oosterse traditie, is dat men het momentane van het Pinkstergebeuren waar Nolde het accent op legt, probeert om te zetten in een blijvende ervaring. De vraag blijft hoe dat overtuigend kan gebeuren.

Wessel Stoker

Oosters-orthodoxe Pinkstericoon (ca. 1415), Andrej Rublev.

Pinksteren (1909), Emil Nolde..